

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ СТУДЕНТІВ — КУЛЬТУРНЕ ОБЛИЧЧЯ НАЦІЇ

Ще видатний український педагог Василь Сухомлинський наголошував на тому, що неприпустимим для освіти є обмеження її функціонального навантаження самим лише навчанням: «Дивно і незрозуміло: молода людина вивчає і багато довідується про зоряні високості й морські глибини, про далекі галактики й елементарні частини, про державний устрій давнього Єгипту й Вавилону, але не вивчає й нічого не знає про те, що відбувається в його голові, коли він сприймає і спізнає довкілля, якою є природа його почуттів, переживань, як виховати людську культуру в самому собі. Дитина знає про побут давніх спартанців, але не знає, як поводитися в громадських місцях, як співвідносити свої вчинки, бажання з інтересами інших людей» [8, с. 125].

Так, на превеликий жаль, ще дуже часто домінувальні позиції в освітньому процесі займає навчальна діяльність, відірвана від особистості, спрямована, перш за все, на засвоєння програми, а не на підготовку молоді до життя, задоволення її потреб і здійснення очікувань (самостійність, співпраця, спілкування, соціальна і творча активність, успішність тощо).

Особливо відчутними є програми в сьогоденному вихованні культури мовлення студентів та школярів, практичному освоєнні ними елементарних правил етикету, основ міжособистісної взаємодії, що про них і згадує В. Сухомлинський. Але, водночас, саме до перш оглядних відомостей і важливих навичок слід зарахувати мовленнєву етикетну поінформованість й уміння правильно поводитися в різних ситуаціях спілкування. Ці знання й уміння є важливим складником загальної людської культури, можна сказати, її першоосновою, саме вони надійно забезпечують кожній людині стабільний життєвий успіх, ушляхетнюють особистість, спрямовують її розвиток у широке позитивне річище.

У сфері мовного етикету реалізуються, зокрема, головні завдання мовної освіти — вивчення правил користування мовою, її лексикою та фразеологією, граматичними формами, фонетичним ладом, елементами текстотворення. Особливо гарною нагодою зміцнити етикетну підготовленість студентів стане засвоєння стилістичних особливостей мови — форм, жанрів і стилів усного та писемного спілкування, виразності і комунікативної достатності, багатства і різноманітності виражально-зображальних засобів.

Саме тому сучасна лінгводидактика орієнтує вивчення мови на органічне зрощення цього процесу з інтенсивним мовним вихованням та виробленням шляхетної мовної поведінки, на поступове й неухильне формування у молоді стійких навичок і позитивної лінії мовного спілкування, на озброєння молодих людей методиками пошуку духовної, моральної і психологічної сумісності з іншими індивідами та можливостей самореалізації за допомогою мови [4, с. 3].

Далеко не в кожному сучасному навчальному закладі є змога (кадрове, методичне, часове й ін. забезпечення) впровадити в постійну практику заняття етикету, які б ефективно сприяли поліпшенню вихованості студентів. Так само малоімовірним слід визнати й відведення наставниками всього часу виховних годин на освоєння основних правил поведінки в суспільстві. А тим часом навчальна практика і педагогічна теорія однаковою мірою дають підстави стверджувати, що будь-яку освітню ідею тільки тоді можна якісно втілити в життя, коли налагоджено механізм її постійного комплексного впровадження, коли вона набуває системного характеру, стає наскрізною для всього навчального процесу, коли саме їй підпорядковується і нею наповнюється все функціонування навчальної інфраструктури. Тільки за таких умов можна сподіватися на успішне прищеплення педагогічних новацій сучасності, на те, що перспективні освітні ідеї стануть реальністю.

Виходом із такої ситуації може стати використання пов'язаної з цим питанням інформації безпосередньо в навчальному процесі (на рівні дидактичного матеріалу, який залучається для проведення заняття — речення, тексти, формулювання завдань, ілюстрації под.), забезпечення відповідної спрямованості позааудиторної діяльності, розробка і впровадження спецкурсів і спецсемінірів, розгортання оригінальних педагогічних проектів й ін.

У Брацлавському коледжі ВНАУ студентів не тільки збагачують базовими знаннями, а й насамперед викладачі активну увагу приділяють основам загальної культури, які стануть щонадійнішим підґрунтям подальшого всебічного розвитку і зростання особистості. Необхідність введення факультативного спецкурсу «Мовленнєвий етикет» є очевидною, оскільки «сухі орфографічні, граматичні та інші правила студенти «успішно» завчають, не розуміючи, для чого ж вони це роблять, а потім так само «успішно» забувають, не вміючи застосувати вивчене в повсякденному житті.

Тому його головна мета — сприяти міцному, обіпертому на інтенсивну практичну діяльність засвоєнню студентами комунікативних формул, правил поведінки в товаристві, культури спілкування, одним словом — цілісної системи національного етикету, який складався впродовж століть, є культурним обличчям нашого народу і знання та щоденна реалізація якого виступають найкращим свідченням духовної зрілості, згармонізованості інтелекту й внутрішнього світу й окремої людини, й цілої нації [1, с. 7].

Знання етикету належать до першорядних за значенням відомостей про соціокультурну самобутність народу і разом із іншими факторами національної культури (реалії національного буття, характер, стереотипи, символи, культурно зумовлені особливості комунікації тощо) допомагають скласти вичерпне, цілісне уявлення про народ [7, с. 5].

Саме тому слід погодитися, що освоєння національного Театру етикету допоможе студентам краще пізнати і збагнути рідний народ, його душу й характер, морально-етичну сутність і духовність, а також знайти своє місце в процесах його розвитку та збагачення його традицій. За допомогою цієї ігрової форми також виявляються й розвиваються творчі здібності студентів — літературні, режисерські, сценічні й інші, що сприяє розкріпаченню дітей, виявленню їхнього потенціалу, відкриває колосальні поклади їхніх особистісних ресурсів — мислення, уяви, фантазії, пам'яті.

Важливою для Театру етикету рисою є і створення в ньому умов для здруження колективу, його націленість на гармонізацію й позитивізацію взаємин між студентами, привчання їх до організованості в роботі й вироблення в них умінь координувати зусилля.

Для освоєння студентами етикетної системи на заняттях факультативу обрано насамперед ігрові форми з огляду на те, що гра є прикладом «універсальної діяльності, оскільки містить у собі багато якостей інших видів діяльності. Вона знімає втому після довгого сидіння на заняттях, які потребують інтелектуального напруження, впливає на формування особистості, сприяє психологічному розвитку — виховує навички колективіста, розвиває організаторські здібності, у грі народжуються взаємоповага, чесність, порядність. Гра допомагає розвивати допитливість, тренує пам'ять, увагу, вміння не лише дивитися, а й бачити, логічно мислити». Ігрові форми також великою мірою сприяють виробленню в студентів комунікативних навичок, усвідомленню мотивів і мети учасників спілкування, їхніх соціальних ролей, умов якісної комунікації, тактики досягнення поставленої мети. Ігрова діяльність згуртовує колектив, виховує ініціативність і самостійність, відповідальність і цілеспрямованість, цим гра сприяє реалізації ідей співпраці, партнерства, здорової змагальності, самоуправління, а найголовніша її перевага над іншими методичними формами полягає в тому, що гра підтримує й посилює інтерес студентів до навчання, полегшує подолання труднощів у засвоєнні навчального матеріалу.

Хоча лише ігровими формами проведення факультативних занять з мовленнєвого етикету викладачі коледжу не обмежуються, вони також самобутньо використовують навчально-виховний потенціал традиційних освітніх форм, які зумовлюються як певними відмінностями складників етикету і завдань прищеплення його основ студентам, так і потребою урізноманітнення методів виховної роботи.

Розглянемо найчастіше використовувані моделі занять факультативного спецкурсу.

Модель I

Тема: «Правила етикету»

Студенти поділені на групи по 4-5 осіб, обирають (за допомогою лотереї, рулетки абощо) формулювання певних правил етикету, до яких їм треба буде скласти жартівливі діалоги, гуморески, скетчі й под. Підготовка до виступу може здійснюватися безпосередньо на занятті або переноситися на позааудиторний час, тобто здійснюватися вдома. Між групами обов'язково проводиться конкурс на кращий сценарій і виступ у Театрі етикету; найкращу групу обирають самі студенти.

Орієнтовні завдання

- запізнившись на якийсь захід, людина неодмінно має вибачитися перед присутніми, незалежно від того, куди саме вона запізнилася — на приватну зустріч чи на офіційне прийняття;
- перед тим, як звернутися із запитанням чи проханням до старшої за віком людини, треба вибачитися й спитати дозволу на це;
- коли людина чхає або кашляє під час зборів, нарад, конференцій тощо, вона має вибачитися перед присутніми;
- коли до вас звертається старша за віком людина однією мовою, то не ввічливо відповідати їй іншою;
- перший має вітатися молодший зі старшим, чоловік із жінкою, підлеглий з начальником;
- для привітального рукостискання першим має протягнути руку старший за віком чоловік, коли він цього не робить, то молодшому не ввічливо робити це першим;
- не можна перебивати мовлення іншої людини; якщо ж це трапляється, слід неодмінно вибачитися перед тим, як висловлюватися самому;
- коли людина входить у приміщення, першою з присутніми має привітатися саме вона;
- щодо присутніх під час розмови людей не можна вживати займенникові форми 3-ї особи (він, вона, воно, вони), їх маємо називати на імена, прізвища тощо;
- коли знайомлять між собою двох людей, то першим представляють молодшого старшому, чоловіка жінці, нижчого посадою вищому.

Модель II

Тема: «Лови помилку!»

Кілька студентів (2-5 осіб) розігрують, підготувавшись заздалегідь, діалог або полілог загальної тематики; решта студентів уважно слухає виступ, стежачи за тим, яке з правил етикету порушено в ньому. Після виступу той, хто знаходить помилку, називає її й пояснює, як саме за цих обставин треба поводитися. Саме цей із гравців і вшановується як переможець. Тексти діалогів і полілогів, які містять етикетні помилки й використовуються під час гри, беруться з власного доробку — за новими вимогами у процесі вивчення української мови студенти мають самостійно складати ситуативні діалоги.

Модель III

Тема: «Світовий стандарт»

Студенти, поділені на кілька груп, одержують певні теми, які пов'язані з етикетом і які їм належить висвітлити в «міжнародному масштабі», тобто з'ясувати й повідомити іншим, як саме те чи те положення реалізується в інших країнах, яку національну специфіку мають ті чи ті ситуації спілкування тощо. Підготувавши виступ, студенти оприлюднюють його; виступ складається, як правило, з двох частин: перша частина — інформаційна, її форма усталена, друга частина — ілюстративна, вона має довільну форму і спирається на показ сценок, використання інших матеріалів. Визначення переможців змагання здійснюється самими студентами.

Орієнтовні завдання

- Жестикуляція у процесі спілкування.
- Мова тіла.

- Привітання.
- Національність ввічливості.
- У колі друзів.
- Ділові взаємини.
- Чоловік і жінка у спілкуванні.
- Торгівля.
- Гостинність.

Модель IV

На тему: «Етикет — довідка»

Студенти діляться на групи, кожна з яких формулює ряд запитань (до 10), що стосуються певних етикетних тем. Потім групи обмінюються цими запитаннями і впродовж деякого часу готують на них відповіді. Підготувавши етикет — довідки, групи виступають перед своїми однокласниками. Форма роботи є певною мірою усталеною і передбачає побудову виступу у вигляді запитань і стислих відповідей на них. Підсумки змагання підбиваються у формі колективного визначення кращих виступів.

Модель V

На тему: «Зернятка мудрості»

Ігрові завдання за цим напрямом передбачають використання в різних формах паремій як робочого матеріалу. Студенти за бажанням або якимось із різновидів жеребкування обирають певні премії морально-етичного змісту (приказки і прислів'я, афоризми, цитати, максими, сентенції та ін.) і складають діалоги (полілоги), у яких висновком, своєрідним резюме можна було б використати саме ці згустки життєвої мудрості. Підготувавши діалоги (полілоги), студенти озвучують їх. Рішення про перемогу в грі колективно приймають самі студенти.

Орієнтовні завдання

- Поганому виду нема стиду.
- Не той сильний, що камінь верне, а той, що серце в собі здержить.
- Мудрий не все каже, що знає, а дурень не все знає, що каже.
- Розумна голова не дбає лихі слова.
- Як не дочує, то добреше.
- Аж гарчить — так на меншого кричить.
- Раз на віку спіткнешся, та й те люди побачать.
- Як ми людям, так люди нам.
- Се таке, що не поступитися ні пішому, ні кінному.
- Яка честь, така й шана.

Варіант другий. Студентам пропонується обрати певну паремію і довести її глибину, виховну силу, моральну наповнюваність, художню досконалість та інші переваги у формі творчої роботи.

Орієнтовні завдання

- Нащо й та шаноба, як добрее слово.
- Розумна голова не дбає лихі слова.
- До доброї криниці стежка втоптана.
- У кого совісті нема — нема й сорому.
- Ти од його спиною, а воно до тебе рилом.
- Говори до гори, а гора горою.
- Не криви писка коло чужої миски.
- Мовчанка гнів гасить.
- У чужім домі будь привітливий, а не примітливий.
- З поклону голова не болить нікому.

Серед інших можливих форм роботи за цим напрямом слід згадати насамперед такі: добір паремій, які найкраще ілюструють одержані діалоги, побудова діалогів на самих лише пареміях морально-етичного змісту й ін.

Модель VI

Тема: «Антиподи»

Студенти поділяються на дві групи і готують за одним ситуативним сюжетом дві різні сценки: одна група демонструє, як поводитися б у цій ситуації ввічливі, виховані люди, інша ж, навпаки, — як за таких самих обставин діють люди невиховані, некультурні. Поділ студентів здійснюється за двома принципами: принцип комунікативних ситуацій («У театрі», «Під час інтерв'ю», «У бібліотеці», «Театр», «Молодіжна вечірка», «Дипломатичне прийняття», «Обмін враженнями: кіно», «Спілкування з сусідами», «На занятті» тощо) та принцип епізодів спілкування («Привітання», «Висловлення подяки», «Здоровлячи зі святом», «Прощання», «Звертання», «Вияви гостинності» тощо). Можливим є й перехресчування в діалогах ввічливості й неввічливості.

Модель VII

Тема: «Етикетознавчі студії»

Студенти поділяються на групи по 5-10 осіб і обирають теми для дослідження певних правил етикету. За обраними завданнями вони готують змістовні, розлогі розповіді й виступають з ними. Час, що відводиться на підготовку виступу, — від одного тижня до одного місяця. Учасники самостійно розподіляють ролі в групі: одні виступатимуть із розповіддю на визначену тему, інші ілюструватимуть кожне з важливих положень у виступі своїх товаришів. Викладач має порекомендувати студентам ті джерела, з яких вони добиратимуть потрібний для виступів матеріал. Виступам дається колективна оцінка, на підставі якої й визначається переможець.

Орієнтовні завдання

- Форми висловлення подяки.
- Як ми маємо знайомитися.
- Вітаємося і прощаємося.
- Якщо раптом трапиться запізнитися.
- Висловлення співчуття.
- Ввічливість відмови.
- Як правильно звертатися.
- Вчімося робити комплементи.
- Порада, пропозиція, побажання.
- Вибачте!

Модель VIII

Тема: «Етикетна дилема»

Студенти одержують описи певних ситуацій спілкування із зазначенням двох учасників; завдання полягатиме у визначенні того з учасників, хто має виконати певну дію, або того, як саме має налагоджуватися комунікативний акт. Перемога визначається за тим гравцем, хто швидше за інших дає правильну відповідь.

Орієнтовні завдання

1. Хто з двох учасників спілкування має привітатися першим:

- директор підприємства — літня прибиральниця;
- працівник підприємства, який іде коридором — директор підприємства, який його обганяє;
- директор підприємства, який зайшов до кабінету службовця — службовець, який сидить у цьому кабінеті;
- директор підприємства — літній працівник підприємства;
- директор підприємства — працівниця підприємства.

2. Кого першим посередник має представити із двох осіб, яких знайомить між собою:

- новопризначений начальник — його заступник;
- гість — родич;
- літній чоловік — жінка середнього віку;
- одна літня особа — група молодих осіб;
- близька до посередника людина — ровесник — малознайома для посередника людина — ровесник.

Гра може проводитися й інакше: як етикетна дилема студентам пропонується ситуація спілкування з двома можливими варіантами розгортання. Решта правил проведення залишаються тими самими.

Література:

1. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. — К.: Рідна мова, 1998. — С.7
2. Коваль А. Спочатку було Слово. — К., 2001.
3. Культура української мови: Довідник. — К., 1990.
4. Мацько Л. Стратегія мовної освіти в Україні.// Педагогічна газета. — 2004. — №5 — С. 3
5. Медведєв Ф. Українська фразеологія. — Х., 1977.
6. Олійник І., Сидоренко М. Українсько — російський і російсько — український фразеологічний тлумачний словник. — К., 1991.
7. Солодка А. Проектування полі культурного виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів.// Нові напрями творчого розвитку особистості школяра: Матеріали доповідей та повідомлень. К., 2004. — С.5
8. Сележинський Г. Прекрасні супутники наші. — К., 1989.
9. Сліпушко О. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. — К., 1999.
10. Сухомлинський В. Разговор с молодым директором школы. — Педагогіка, 1973 р. — с. 125
11. Ужченко В. Народження і життя фразеологізму. — К., 1988.
12. Українська афористика. — К., 2001.
13. Федоренко В. Л. Авторські ігрові проекти / Навчально — методичний посібник для вчителів і студентів. — К.: СПД Богданова А. М., 2007. — 224 с.
14. Ханкевич О. Мудрость древних. — Мінськ, 1997.

Дана стаття базується на сучасних актуальних мовленнєвих питаннях сучасності: виховання культури мовлення студентів та практичне освоєння ними елементарних правил етикету. У роботі представлені ігрові моделі занять з розвитку зв'язного мовлення та практичного використання елементів етикету, що дає можливість студентам розвинути та збагатити свою мовленнєву компетентність.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, компетентність, комунікативні мовні засоби.

Даная статья основана на современных актуальных речевых: воспитания культуры речи студентов и практического освоения элементарных правил этикета. В работе представлены игровые модели занятий с развития связной речи и практического использования элементов этикета, которое даёт возможность развивать и обогащать свою речевую компетентность.

Ключевые слова: речевой этикет, компетентность, коммуникативные словесные выражения.

The article is based on modern speech questions, discussed nowadays: developing students' speech culture and their practical owning of elementary etiquette rules. The work includes play models of the lesson in the development of interactive speech, the enables students to develop and enrich their speech competence.

Key words: speech etiquette, competence, communicative speech means.